

ارزیابی و نقد کتاب «جواهر البلاغه» از دیدگاه اساتید زبان عربی

مورد پژوهشی: اساتید دانشگاه فرهنگیان

پوران رضائی چوشلی^۱ ✉، علی خالقی^۲ ID

۱. استادیار، گروه آموزش زبان و ادبیات عربی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. نویسنده مسئول: p.rezaie@cfu.ac.ir
۲. استادیار، گروه آموزش زبان و ادبیات عربی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
یادگیری، فراگیر، آموزشگر و محتوای آموزشی در فرآیند یاددهی سه ضلع یک مثلث هستند، کتاب درسی یکی از مهمترین منابع آموزشی است که ابزار کار آموزشگر و فراگیر محسوب می‌شود؛ به هر مقدار که این ابزار کار از استانداردهای بالاتری برخوردار باشد فرآیند یاددهی- یادگیری با مشکلات کمتری مواجه می‌شود. نقد و بررسی کتاب‌های درسی دانشگاهی کمک می‌کند بهترین ابزار در اختیار معلم و متعلم قرار گیرد. هدف اصلی این پژوهش، نقد و واکاوی کتاب «جواهر البلاغه فی المعانی والبیان والبدیع» منبع آموزشی درس علوم بلاغی ۱-۲-۳- رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان است تا نقاط ضعف و قوت این محتوای آموزشی با کمک مدرسانی که این کتاب را تدریس میکنند مشخص شود. گردآوری اطلاعات با مصاحبه نیمه ساختاریافته انجام شده است و با اساتیدی که دروس علوم بلاغی (معانی، بیان و بدیع) را در دانشگاه فرهنگیان تدریس می‌کردند، مصاحبه شده است. داده‌های پژوهش، با استفاده از نرم افزار مکس کیودا مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته‌اند. این روش پژوهش در چارچوب پژوهش‌های کیفی از نوع داده بنیاد و مبتنی بر سه‌سوسازی است. نتایج پژوهش نشان داد چون کتاب قبل از طراحی برنامه درسی تألیف شده و هدف نویسنده این نبوده که کتاب درسی دانشگاهی از خود به جای بگذارد، نیاز آموزشی دانشجو معلمان در کتاب دیده نشده است. سطوح مبتدی، متوسط و عالی برای آموزش علم بلاغت رعایت نشده است و در آموزش ارتباط علوم بلاغی با اعجاز قرآن، کتاب عملکرد خوبی ندارد. بنابراین، این کتاب نیاز به روزآمدی دارد تا با نیاز دانشجو معلمان هم خوانی داشته باشد. کتاب، سطوح فراگیران را در نظر نگرفته است و بهتر بود سطح مبتدی، متوسط و عالی عربی آموزان در ارائه مطالب رعایت می‌شد. کتاب جواهر البلاغه با بازنویسی بخش‌های مبهم و عبارات گنگ آن و همچنین افزودن شاهد مثال‌های قرآنی می‌تواند به اهداف برنامه درسی نزدیک شود.	تاریخ‌ها: دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۰۶ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۴
	واژگان کلیدی: زبان عربی نقد کتاب مدرس علوم بلاغی جواهر البلاغه

استناد: رضائی چوشلی، پوران، خالقی، علی (۱۴۰۴). ارزیابی و نقد کتاب «جواهر البلاغه» از دیدگاه اساتید زبان عربی مورد پژوهشی: اساتید دانشگاه فرهنگیان. پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، ۲۹ (۵۶)، ۲۴۰-۲۱۳.

<https://doi.org/10.30487/rwab.2025.2067301.1658>

© ۱۴۰۴ (۲۰۲۵) نویسندگان مقاله، نشریه پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، ناشر: سازمان مطالعه و تدوین کتب دانشگاهی در علوم انسانی (سمت).

Assessment and Critique of the Book "Jawaher al-Balaghah" from the Perspective of Arabic Language Professors: A Case Study of Farhangian University Professors

Pouran Rezaei Choshali¹ , Ali Khaleghi²

1. Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature Education, Farhangian University, Tehran, Iran. Corresponding author: p.rezaie@cfu.ac.ir
2. Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature Education, Farhangian University, Tehran, Iran.

Article Info

History

Received: Jun. 27, 2025
Accepted: Sep. 05, 2025

Keywords

Arabic Language
Book Critique
Instructor
Balaghah Sciences
Jawaher al-Balaghah

Abstract

In the teaching-learning process, the learner, the instructor, and the educational content form the three sides of a triangle. The textbook is one of the most important educational resources, considered the working tool for both the instructor and the learner. The higher the standards of this working tool, the fewer problems the teaching-learning process will face. Critiquing and reviewing university textbooks help ensure that the best tool is available to the teacher and the learner. The main goal of the authors is to critique and analyze the book "Jawaher al-Balaghah fi al-Ma'ani wal-Bayan wal-Badi", which is the educational source for the courses Balaghah Sciences 1-2-3 in the Arabic Language Teaching major at Farhangian University. This is done to identify the strengths and weaknesses of this educational content with the help of the opinions of the instructors who teach the book. A semi-structured interview was used for data collection. The professors who taught the courses on Balaghah Sciences (Ma'ani, Bayan, and Badi') at Farhangian University were interviewed. The data were analyzed using MAXQDA software. This research method is framed within qualitative research of the Ground Theory type and is based on triangulation. The results of the research indicated that because the book was authored before the curriculum was designed and the author's intent was not to create a university textbook, the educational needs of student-teachers are not reflected in the book. The beginner, intermediate, and advanced levels for teaching Balaghah Sciences have not been observed. Furthermore, the book does not perform well in teaching the connection of Balaghah Sciences with the Inimitability of the Quran (I'jaz al-Quran), and it requires updating to align with the needs of student-teachers. The book has not considered the proficiency levels of the learners; it would have been appropriate for the book's content to observe the beginner, intermediate, and advanced levels of Arabic learners. The book Jawaher al-Balaghah could also be brought closer to the curriculum objectives by rewriting its ambiguous sections and vague phrases, and by adding Quranic examples.

Citation: Rezaei Choshali, P., & khaleghi, A. (2025). Assessment and Critique of the Book "Jawaher al-Balaghah" from the Perspective of Arabic Language Professors: A Case Study of Farhangian University Professors. *University Textbooks Research and Writing*, 29(56), 213-240.
<https://doi.org/10.30487/rwab.2025.2067301.1658>

© 2025 Authors, University Textbooks Research and Writing.

Publisher: Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT).

مقدمه

کتاب های درسی به منزله یک عامل اساسی در نظام آموزشی از جایگاه ویژه ای برخوردار هستند و از جنبه های مختلف نقش های متعددی را ایفا می کنند (سگین^۱، ۱۹۸۹) و چنانچه کتاب درسی خوب طراحی و تدوین شود، مزیت های فراوانی مانند روشن شدن ساختار و موضوعات برنامه آموزش، کمک به استاندار سازی آموزش، سنجش و یادگیری، منبعی برای ارتقاء به سطوح بالاتر، افزایش کیفیت آموزشی دارد (گراوز^۲، ۲۰۰۰؛ ریچاردز^۳، ۲۰۰۱؛ گک^۴، ۲۰۱۱) در این میان، کتاب های دانشگاهی به دلیل مخاطبان گسترده و اهداف آموزشی خاص، منابع اصلی در فرآیند یادگیری و یاددهی محسوب می شوند که نیازمند نقد و بررسی مستمر هستند (سیف، ۱۴۰۳: ۱۸) که هرگونه نقص یا کاستی در این کتاب ها می تواند نظام آموزشی را با چالش های جدی مواجه کند. از همین رو، مؤلفان کتاب های درسی، علاوه بر داشتن تخصص و مهارت لازم در زمینه موضوع مورد بحث، باید به اصول، فنون و ویژگی های خاص تألیف کتاب درسی نیز آگاهی کامل داشته باشند تا اثری جامع و کاربردی ارائه دهند. نباید فراموش شود که هدف از نگارش کتاب های درسی، کمک به یادگیری فراگیر و دستیابی به اطلاعات می باشد؛ از این رو، می توان گفت رسالت مشترک کتاب های درسی، پرورش مهارت ها و نگرش ها همراه با آموختن اندیشه ها و اطلاعات به فراگیران است (بریتون و همکاران^۵، ۱۳۸۲: ۷۵).

مطالعاتی بیانگر این مهم در این راستا هستند که یادگیری فراگیران نه تنها از طریق آموزش و تدریس بلکه به واسطه کتاب های درسی صورت می گیرد (مکیچی^۶، ۱۹۸۶: ۱۲) یکی از ویژگی های کتاب درسی، متمایز بودن از کتابی است که جنبه اطلاعات عمومی دارد. از این رو بایسته است که کتاب درسی براساس اهداف و اصول برنامه ریزی آموزشی به نگارش درآید و همچنین مقطع تحصیلی و میزان سواد پایه فراگیر نیز باید مدنظر نویسنده باشد. از جمله مسائلی که در بستر آموزش زبان عربی، به عنوان زبان دوم یا خارجی مشاهده می شود، نبود توجه کافی به سازوکار محتوای آموزشی است. مشخص کردن اهداف آموزشی کاربردی،

1. Seguin
2. Graves
3. Richards
4. Gak
5. Britton, B.K. & Gulgoz, S. & Glynn, S.
6. Wilbert J. McKeachie

یافتن مکانیسم تحقق این اهداف و نیز سازگاری میان عناصر تشکیل‌دهنده یک منبع آموزشی از ضرورت‌های پویایی یک منبع آموزشی محسوب می‌شود (فکری، ۱۳۹۴: ۱۲۶). از طرفی با توجه به رشد و توسعه ارتباطات و تنوع نیازها، امروزه بیش از پیش به مواد درسی منطبق با نظریه‌های جدید یادگیری نیاز است که بتواند مهارت‌های مختلف زبان دوم یا خارجی را آموزش دهد. مؤلفان حوزه تدوین کتب درسی باید بیش از هر عاملی، به هدف و نیاز زبان‌آموزان در یادگیری زبان دوم یا خارجی توجه کنند و مطابق آن، مطالب درسی مناسب آن سطح را در کتاب ارائه کنند. در برنامه درسی رشته «آموش زبان عربی» مصوب سال ۱۴۰۳ دانشگاه فرهنگیان، منبع اصلی درس علوم بلاغی ۱-۲-۳ کتاب «جواهر البلاغه أحمد الهاشمی» معرفی شده به این دلیل که اساس یاددهی در تعدادی از دانشگاه‌های سراسر جهان، بر اساس این کتاب درسی طراحی شده است (منصوریان، ۱۳۹۲: ۲). این جستار بر آن است تا کتاب حاضر را مورد واکاوی قرار دهد و به بوته نقد بکشد.

نقد به معنای قضاوت منفی و بیان ناکارآمدی متن نیست. بلکه تبخیری است برای سنجش خصوصیات منفی و مثبت یک اثر طوری که که آن متن را بهبود ببخشد و ایده‌هایی ارائه دهد (زرین کوب، ۱۳۹۹: ۲۱). نقد کتاب درسی، نقد تولیدات فکری اندیشمندان است و چون یافته‌های علمی بشر محسوب می‌شود پس یافتن خطا و کاستی در آن‌ها دور از ذهن نیست. وقتی کتاب‌های دانشگاهی مورد ارزیابی قرار گیرند به این معناست که آموزش دانشگاهی مطالب مطمئن‌تری در اختیار جامعه هدف خود قرار داده است (فارسی، ۱۳۹۸: ۳۰۶). بنابراین، هدف اصلی نگارندگان نقد و واکاوی کتاب «جواهر البلاغه فی المعانی والبیان والبدیع» است، تا نقاط ضعف و قوت این منبع آموزشی با کمک نظر مدرسانی که این کتاب را در دانشگاه فرهنگیان آموزش می‌دهند، مشخص شود. این پژوهش در نظر دارد پاسخی برای این پرسش‌ها بیابد: از نظر اساتید این منبع آموزشی به چه میزان اهداف موجود در برنامه درسی برای این درس را محقق کرده است و نقاط ضعف و قوت کتاب جواهر البلاغه بر پایه معیارهای کتاب دانشگاهی کدامند؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

مواد آموزشی

مجموعه‌ای از اطلاعات است که در عرصه معینی از دانش یا مهارت با روشی هدفمند، به مخاطب و آموزش‌گیرنده منتقل می‌شود (صباح، ۲۰۰۸: ۱۵). به‌طور کلی از یک منظر

مواد آموزشی می تواند شامل کتاب‌هایی باشد که در نظام آموزش و پرورش و نظام آموزش عالی به منظور تحقق اهداف یادگیری، مورد استفاد دانش‌آموزان و معلمان و استادان و دانشجویان قرار گیرد (رسولی و امیرآشنایی، ۱۳۹۳: ۴۷). در خصوص تهیه منابع درسی آموزش زبان عربی باید گفت تدوین دروس آموزشی دانشجویان دقت مضاعفی را می طلبد. در برنامه ریزی درسی در بین چهار عنصر هدف، محتوا، استراتژی، تدریس و ارزشیابی، محتوا نقش تأثیرگذاری دارد؛ زیرا محتوای درسی ابزاری برای رسیدن به اهداف آموزشی ماده درسی محسوب می شود (متقی‌زاده ۱۳۸۹: ۱۲۷).

کتاب «جواهر البلاغه فی المعانی والبیان والبدیع» اثر احمد الهاشمی الأزهری، نخستین بار در سال ۱۹۰۵ میلادی چاپ شد؛ بخش نخست کتاب با عنوان «المعانی» یک مقدمه و نه باب دارد که به موضوعاتی از قبیل: تقسیم کلام به خبر و انشاء، حقیقت انشاء و تقسیمات آن، مسند، مسند، اطلاق و تقييد، احوال متعلق به فعل، قصر، وصل و فصل، ایجاز و اطناب و مساوات می‌پردازد. بخش دیگر کتاب به «بیان» اختصاص دارد و آن شامل سه باب می‌شود: تشبیه، مجاز، کنایه و بخش پایانی کتاب با عنوان «بدیع» است که به محسنات لغوی و لفظی می‌پردازد و در ادامه، به بحث سرقت‌های شعری پرداخته است. کتاب «جواهر البلاغه فی المعانی والبیان والبدیع»، در گروه آموزش زبان عربی یکی از منابع آموزشی توصیه شده برنامه درسی جهت آموزش سرفصل علم بلاغت به دانشجومعلمان مقطع کارشناسی است. هرگونه پژوهش برای بهبود و کارآمدسازی روش‌های آموزش زبان، یک ضرورت بنیادین برای توسعه سرمایه‌های انسانی و فرهنگی هر جامعه محسوب می‌شود (طیبی، ۱۴۰۰).

جستجو در منابع کتابخانه‌ای از جمله کتابخانه ملی و کتابخانه‌های دانشگاهی و نیز بانک‌های اطلاعاتی از جمله magiran و noormags نشان داد که نقد و تحلیل محتوایی منابع آموزشی رشته آموزش زبان عربی مورد پژوهانه: کتاب جواهرالبلاغه از منظر مدرسان عنوانی بدیع بوده است و پیشینه‌ای مستقیم و کاملاً مرتبط برای آن وجود ندارد؛ بنابراین، پژوهش حاضر می‌تواند چشم‌اندازهای تازه‌ای فراروی پژوهشگران و نقادان کتاب‌های درسی بیافریند. با این حال، اشاره به تعدادی از پژوهش‌های مرتبط و تشریح آن‌ها برای مخاطبان، همچنان یک موضوع ضروری است.

جمالی زواره و همکاران (۱۳۸۷) در مقاله «معیارهای ارزیابی کتاب‌های درسی دانشگاهی» با هدف تهیه چک‌لیست ارزیابی کتاب‌های درسی، معیارهای مطلوب بودن کتاب‌های درسی را به پنج حیطه اصلی تقسیم‌بندی کردند؛ ویژگی‌های ظاهری، نگارشی، ساختاری، محتوایی و روانشناختی و سپس از چک‌لیست تدوین شده برای ارزیابی سه کتاب درسی در حیطه علوم تربیتی استفاده کردند و میزان کارایی چک‌لیست‌ها را در این مطالعه نشان دادند.

کیانی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «بررسی انتقادی تصحیح و ترجمه جواهرالبلاغه» به بررسی وضعیت فعلی شیوه‌های سازماندهی مواد و محتوای درسی رشته‌های علوم انسانی در نظام آموزشی پرداخته و بعد از مقدمه‌ای کوتاه در ضرورت توجه به نقد کتاب‌های درسی علوم انسانی و اهمیت درس بلاغت عربی، به ویژه کتاب جواهرالبلاغه در رشته زبان و ادبیات عربی، کتاب مذکور را نقد و بررسی کرده است. نقدی که به این پژوهش وارد است درباره روش پژوهش، سؤال و هدف اصلی نویسنده است که در این پژوهش مشخص نیست. فهرست منابع متشکل از سه منبع است. تفاوتی که مطالعه پیش رو با این مقاله دارد را می‌توان چنین خلاصه کرد که نظر مدرسین کتاب جواهرالبلاغه از طریق مصاحبه جمع‌آوری شده و طی تحقیقی کیفی، جایگاه این کتاب دانشگاهی در میان مدرسان مشخص شده و نقدهایی بر این کتاب وارد است که به شکل تحلیلی مورد واکاوی قرار گرفته‌ست.

کریم‌زاده و صائبی خوشنویس (۱۳۹۸) در پژوهش «تطبیق و مقایسه کتاب البرهان فی وجوه البیان و جواهرالبلاغه فی المعانی و البیان و البدیع» به معرفی و بررسی کتاب «البرهان فی وجوه البیان» اثر اسحاق بن وهب کاتب پرداخته و تا حدودی آن را با کتب بلاغی معاصر و کتب رایج کنونی، به ویژه کتاب «جواهرالبلاغه» سید احمد هاشمی مقایسه کردند. این تحقیق با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، به روش تطبیقی انجام گرفته و به ذکر مزایای این کتاب، روش منحصر به فرد مؤلف و برخی کاستی‌های آن پرداخته است. تفاوت نوشتار حاضر با اثر کریم‌زاده در این است که نوشتار حاضر در نظر دارد کتاب جواهرالبلاغه را با نظر مدرسانی که این کتاب را در دانشگاه فرهنگیان آموزش دهند مورد واکاوی قرار دهد تا مشخص گردد انتخاب این کتاب به عنوان محتوای آموزشی برای درس معانی بیان بدیع در دانشگاه مذکور انتخاب درستی بوده یا خیر؟

روش پژوهش

این پژوهش بر اساس هدف، از نوع کاربردی و در چهارچوب پژوهش‌های کیفی ترکیبی و مبتنی بر سه‌سوسازی روش شناختی از نوع درون روشی است. یعنی برای شفاف‌سازی و روشن شدن ادعا چندین روش به کاررفته است (ریوز و همکاران، ۲۰۰۸). در این راستا، برای تبیین نقدها به یافته‌های پژوهشی و نظرات اندیشمندان استناد شده است. پژوهش از سه‌سوسازی درون روشی استفاده کرده است زیرا پژوهشگران به موازات شیوه‌هایی که گفته شد، این کتاب را دوباره به روش کیفی داده‌بنیاد تحلیل کرده‌اند. تحلیل کیفی در محیط نرم‌افزار مکس کیودا انجام شده است.

سؤال‌های مصاحبه نیمه ساختاریافته از اهداف در برنامه درسی رشته «آموزش زبان عربی» مصوب سال ۱۴۰۳ دانشگاه فرهنگیان برای درس علوم بلاغی ۱-۲-۳ برگرفته شده است:

جدول ۱ الگوریتم پژوهش

روش پژوهش	جامعه آماری	روش نمونه‌گیری	ابزار گردآوری اطلاعات	تجزیه و تحلیل اطلاعات	روایی ابزار	پایایی ابزار
کیفی ترکیبی و مبتنی بر سه‌سوسازی روش شناختی از نوع درون روشی	مدرسان درس علوم بلاغی دانشگاه فرهنگیان	هدفمند مبتنی بر تکنیک معیار	مصاحبه نیمه‌ساختار یافته	کدگذاری روش تحلیل مضمون با نرم‌افزار مکس کیودا	روایی محتوایی به کمک نظر کارشناسان	کدگذاری مجدد و تعیین پایایی با استفاده از آلفای کرونباخ

فرآیند پژوهش

نوشتار حاضر، مطالعه‌ای کیفی با روش تحلیل مضمون است؛ شرکت‌کنندگان در این پژوهش از مدرسان درس «علوم بلاغی» دانشگاه فرهنگیان با حداقل ۵ سال سابقه تدریس درس علوم بلاغی انتخاب شدند. نمونه‌گیری به صورت هدفمند مبتنی بر

تکنیک معیار، آغاز و با نمونه‌گیری نظری تا اشباع داده‌ها پیش رفت؛ مصاحبه در محیطی انجام شد که شرکت کنندگان آن مکان را ترجیح می‌دادند. به منظور افزایش دقت در جمع‌آوری داده‌ها، با کسب اجازه از مصاحبه‌شوندگان، از دستگاه ضبط صوت برای ثبت مصاحبه‌ها استفاده شد. سپس، مصاحبه به صورت شخص به شخص به مدت ۲۵ الی ۶۵ دقیقه انجام شد. نگارندگان این پژوهش با طرح سؤالات راهنما و کلی، مصاحبه را آغاز کردند و سپس براساس مطالب و تجربیات بیان شده آن را هدایت و ادامه می‌دادند. داده‌گیری به شیوه نظری ادامه یافت به طوری که داده‌ها به اشباع رسید و دیگر کد جدید به دست نیامد و یافته‌های قبلی تکرار و تأیید شدند. داده‌ها به صورت فایل word در کامپیوتر ذخیره و سپس وارد نرم‌افزار مکس کیودا ورژن ۱۲ شد. ضروری به نظر می‌رسید تا هر یک از مصاحبه‌ها به صورت جدا وارد نرم‌افزار شوند و مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرند.

جهت تحلیل داده‌ها، از روش داده‌بنیاد استفاده شد. «این روش سه مرحله کدگذاری: باز، محوری و انتخابی دارد» (Dornyei, 2007:?) در کدگذاری باز، پژوهشگران داده‌ها را خط‌به‌خط خواندند و برای هر قسمت کد مناسبی انتخاب کردند. در مرحله دوم که کدگذاری محوری نامیده می‌شود، پژوهشگران سعی کردند تا یک رابطه بین کدهای اولیه برقرار کنند و مفاهیم اصلی را استخراج کنند و بر اساس رابطه بین کدها آن‌ها را در زیر هر یک از این مفاهیم قرار دهند. در مرحله سوم (کدگذار انتخابی) پژوهشگران به دنبال مقوله اصلی بودند که اساساً یک مفهوم انتزاعی است و سایر مقوله‌ها در زیر آن قرار می‌گیرند. مقوله اصلی بررسی نقاط ضعف و قوت کتاب جواهر البلاغه بود.

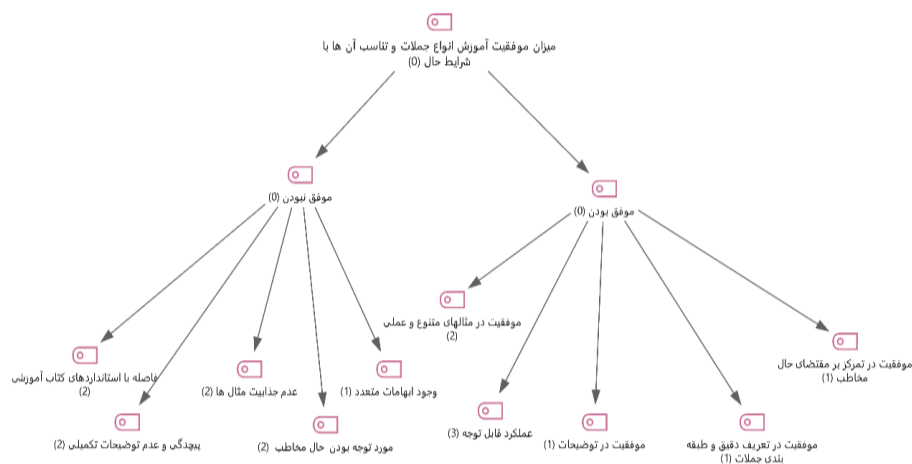
یافته‌های پژوهش

داده‌های این مطالعه به کمک نرم‌افزار مکس کیودا تحلیل شد که نوعی نرم‌افزار برای تحلیل داده‌های کیفی است (Mills & et al:2010). این نرم‌افزار بر پایه سیستم کدگذاری بنا شده که مناسب برای تحقیق داده‌بنیاد است.

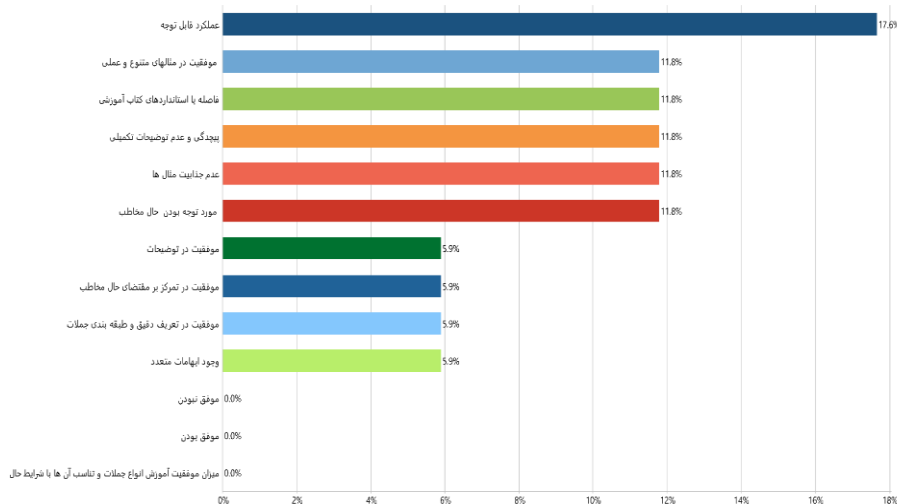
مجموعه سؤالات به شرح ذیل بوده است.

جدول ۲ سؤالات مصاحبه

ردیف	سؤالات مصاحبه
۱	موفقیت کتاب جواهر البلاغه در آموزش انواع جملات و تناسب آن‌ها با شرایط حال به چه میزان بوده است؟
۲	آیا کتاب توانسته زیبایی بلاغی قرآن کریم و اعجاز ادبی قرآن را به دانشجویان شناساند؟
۳	کتاب، در شناساندن و تحلیل فنون بیانی چگونه عمل کرده است؟
۴	این کتاب، در آموزش محسنات لفظی و معنوی دانش بدیع چگونه عمل کرده است؟
۵	آیا مفاهیم بلاغی مطرح شده در کتاب با نیاز دانشجوی معلمان و سطح علمی آن‌ها هماهنگ است؟
۶	از دید شما آیا شیوه تحلیل مضامین بلاغی در این کتاب نوآورانه است و چه تفاوتی با کتاب‌های مشابه دارد؟
۷	براساس محتوای کتاب و سبک ارائه مطالب، آیا فراگیران می‌توانند در آموزش مباحث بلاغی که منجر به شناخت اعجاز ادبی قرآن شود در مدرسه کارآمد باشند دلیل تان را بازگو کنید.
۸	محتوای کتاب، تمرینات و مثال‌های موجود در آن چه میزان قابل نقد است؟
۹	کتاب در آموزش مفاهیم بلاغی به غیرعرب‌زبانان چه میزان موفق بوده است؟
۱۰	آیا این کتاب توانسته علاقه فراگیران به دانش بلاغت و زیرشاخه‌های آن را افزایش دهد؟

شکل ۱ میزان موفقیت کتاب در آموزش انواع جملات

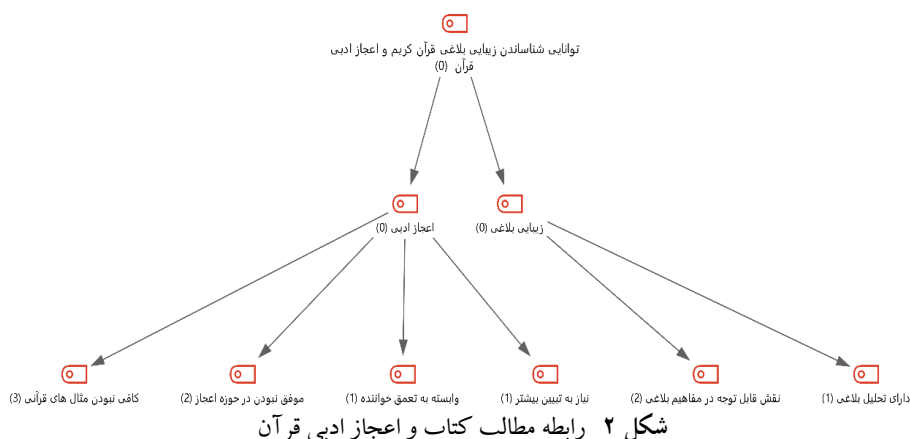
نمودار ۱ میزان موفقیت کتاب در آموزش انواع جملات

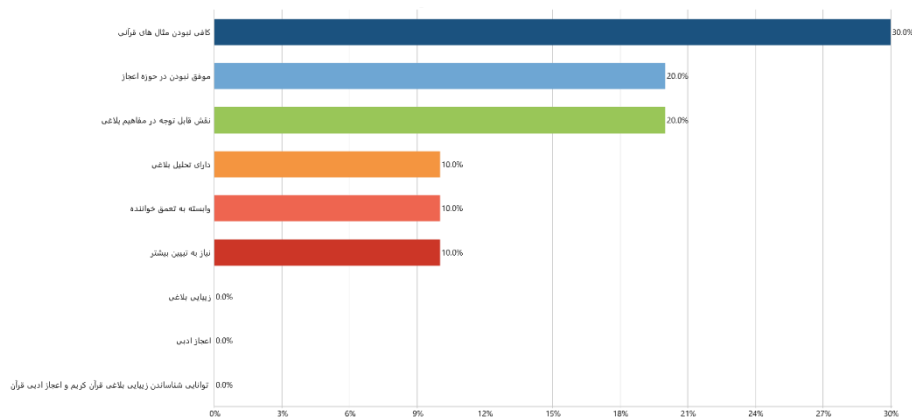
در این بخش جدولها، نمودارها را به جهت نمایش بهتر عناوین محور افقی و عمودی نمودارها پشتیبانی می کنند.

جدول ۳ عناوین افقی و عمودی نمودار شماره ۱

مقوله	Frequency	Percentage
عملکرد قابل توجه	3	17.65
موفقیت در مثالهای متنوع و عملی	2	11.76
فاصله با استانداردهای کتاب آموزشی	2	11.76
پیچیدگی و عدم توضیحات تکمیلی	2	11.76
عدم جذابیت مثال ها	2	11.76
مورد توجه بودن حال مخاطب	2	11.76
موفقیت در توضیحات	1	5.88
موفقیت در تمرکز بر مقتضای حال مخاطب	1	5.88
موفقیت در تعریف دقیق و طبقه بندی جملات	1	5.88
وجود ابهامات متعدد	1	5.88
موفق نبودن	0	0.00
موفق بودن	0	0.00
میزان موفقیت آموزش انواع جملات و تناسب آن ها با شرایط حال	0	0.00
TOTAL	17	100.00

شکل شماره ۱ و نمودار شماره ۱ نشان می‌دهند که ۱۷,۶۵٪ درصد کدها بیان می‌کند که کتاب در آموزش انواع جملات و تناسب آن‌ها با شرایط حال عملکرد مناسبی داشته‌است. فراوانی کدهایی که نشان از عدم موفقیت کتاب در آموزش انواع جملات باشد، صفر بوده‌است. در بخش تعریف خبر آمده‌است: «هو ما یختمل الصدق و الکذب لذاته» و «الخبر ما یتحقق مدلوله فی الخارج» (جواهر البلاغه، ۱۹۹۸: ۳۸). عبارتی که به‌توان درباره‌اش حکم داد که صحیح یا ناصحیح است و قابلیت تطبیق با واقعیت بیرونی را داشته‌باشد. در مثال «العِلْمُ نَافِعٌ» فراگیر می‌تواند حکم صادر کند که این جمله درست است یا خیر. در ادامه مؤلف وارد اغراض خبر شده و غرض اصلی و فرعی برای خبر بیان کرده‌است. شایسته بود تا نویسنده کتاب برای درگیری بیشتر حواس در یادگیری و به‌منظور دستیابی به یادگیری پایدار، از نمودار و جدول استفاده می‌کرد. هفت مورد غرض فرعی برای خبر و اکتفا کردن به یک شاهد مثال برای هر کدام، سبب مزایا و معایبی شده‌است. مدرس می‌تواند از متون مقدّس یا شبه‌مقدّس مثال‌های بیشتری در کلاس ارائه دهد و این حسن محسوب می‌شود؛ اما از طرفی آموزش هفت زیرمجموعه از غرض فرعی خبر برای فراگیر مقطع کارشناسی که در علم بلاغت سطح مبتدی محسوب می‌شود، زیاد و سنگین است. به عبارتی در این کتاب به سطوح زبانی فراگیران زبان دوّم / خارجی (مبتدی، متوسط و عالی) توجه نشده‌است.

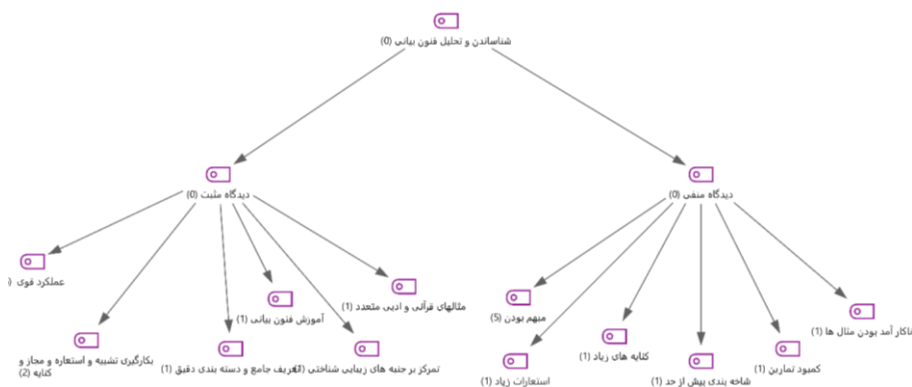
شکل ۲ رابطه محتوای کتاب با آموزش اعجاز ادبی قرآن

جدول ۴ عناوین نمودار افقی و عمودی نمودار شماره ۲

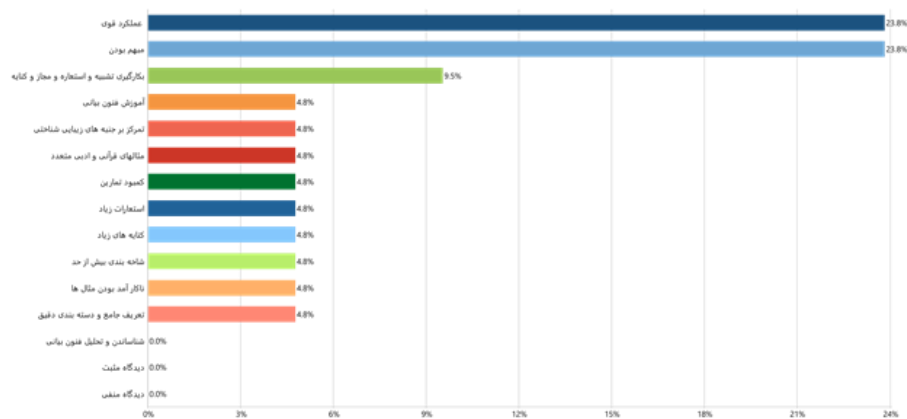
مقوله	Frequency	Percentage
کافی نبودن مثال‌های قرآنی	3	30.00
موفق نبودن در حوزه اعجاز	2	20.00
نقش قابل توجه در مفاهیم بلاغی	2	20.00
دارای تحلیل بلاغی	1	10.00
وابسته به تعمق خواننده	1	10.00
نیاز به تبیین بیشتر	1	10.00
زیبایی بلاغی	0	0.00
اعجاز ادبی	0	0.00
توانایی شناساندن زیبایی بلاغی قرآن کریم و اعجاز ادبی قرآن	0	0.00
TOTAL	10	100.00

در شکل و نمودار شماره ۲ مشخص است که از نظر شرکت کنندگان، کتاب در حوزه معرفی و شناساندن اعجاز بلاغی قرآن و ذکر مثال‌های قرآنی در کتاب عملکرد مثبتی نداشته است. سه بار این کد تکرار شده که مثال‌های قرآنی در کتاب به اندازه کافی ذکر نشده اند. فراوانی عدد صفر در باره کدهایی که نشان‌دهنده موفقیت کتاب در توانمندی آموزش کتاب در موضوعات اعجاز قرآنی باشد، بیانگر این است که مصاحبه‌شوندگان در این حوزه کتاب را کارآمد نمی‌دانند. در برنامه درسی بخش

پیامدهای یادگیری علم معانی، به این مورد اشاره شده است که انتظار می رود دانشجوی ویژگی‌ها و زیبایی‌های بلاغی قرآنی را درک کرده و در نهایت به اعجاز ادبی آن پی ببرد (سرفصل درس علوم بلاغی، ۱۴۰۳: ۱۳۰). به عنوان نمونه، (علم معانی، الباب السادس فی أحوال متعلقات الفعل) هفت دلیل برای ارائه فعل به شکل مجهول ذکر شده است که شش مثال غیرقرآنی و یک مثال قرآنی برای آن‌ها ذکر شده است (الهاشمی، ۱۹۹۸: ۱۱۵). درحالی‌که با بازنویسی کتاب یا افزودن تقریر (یادداشت‌هایی) می‌توان این مشکل را حل کرد.

شکل ۳ نقش کتاب در شناسایی و تحلیل فنون بیانی

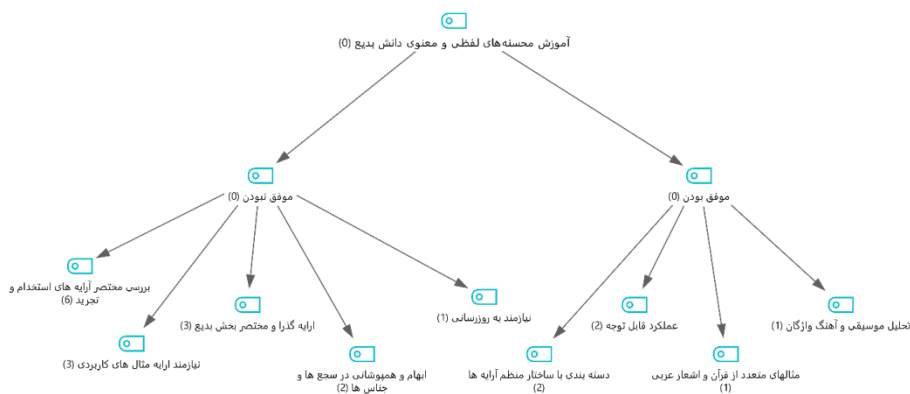

نمودار ۳ نقش کتاب در شناسایی فنون علم بیان

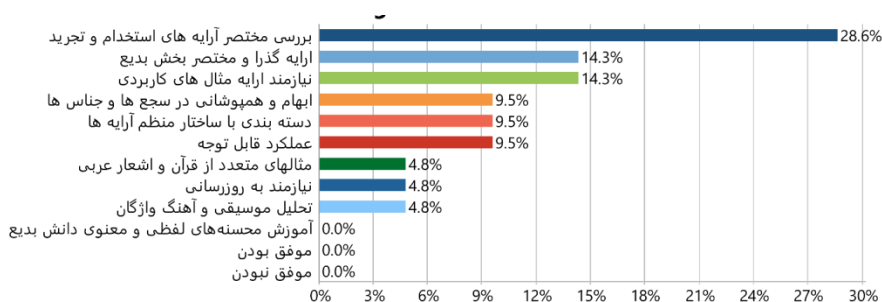
جدول ۵ عناوین افقی و عمودی نمودار

مقوله	Frequency	Percentage
عملکرد قوی	5	23.81
مبهم بودن	5	23.81
به کارگیری تشبیه و استعاره و مجاز و کنایه	2	9.52
آموزش فنون بیانی	1	4.76
تمرکز بر جنبه های زیبایی شناختی	1	4.76
مثالهای قرآنی و ادبی متعدد	1	4.76
کمبود تمارین	1	4.76
استعارات زیاد	1	4.76
کنایه های زیاد	1	4.76
شاخه بندی بیش از حد	1	4.76
ناکارآمد بودن مثال ها	1	4.76
تعریف جامع و دسته بندی دقیق	1	4.76
شناساندن و تحلیل فنون بیانی	0	0.00
دیدگاه مثبت	0	0.00
دیدگاه منفی	0	0.00
TOTAL	21	100.00

همانطور که نمودار و شکل شماره ۳ نشان می‌دهد، برخی مصاحبه شونده‌ها معتقد بودند که در آموزش علم بیان از مثال‌های قرآنی استفاده شده است. ۵ کد بیانگر رضایت مصاحبه شونده‌گان از میزان به کارگیری نمونه‌هایی قرآنی در آموزش علم بیان است و این افراد تعداد مثال‌ها را کافی می‌دانند و ۵ کد بیان کرده‌اند مثال‌های قرآنی که برای یاددهی مباحث علم بیان استفاده شده‌اند به‌درستی در کتاب پردازش نشده و مبهم هستند. علت این است که برای بخش تشبیه، مؤلف از مثال‌های قرآنی استفاده نکرده است ولی در بخش آموزش علم مجاز مثال قرآنی آورده است. در علوم بلاغی ۲ مبحث "بیان" در برنامه درسی ذکر شده دانشجوی معلم باید بتواند مطالب آموخته شده را در آیات قرآن تشخیص داده و تحلیل کند، درحالی‌که در مباحث «تقسیم طرفی التشبیه الی حسی و عقلی، فی تقسیم طرفی التشبیه باعتبار الأفراد و التركيب، فی تقسیم طرفی التشبیه باعتبار تعددهما» (الهاشمی، ۱۹۹۸: ۱۵۸-۱۶۱). هیچ شاهد مثال قرآنی ذکر نشده است.

شکل ۴ کیفیت آموزش محسنات دانش بدیع

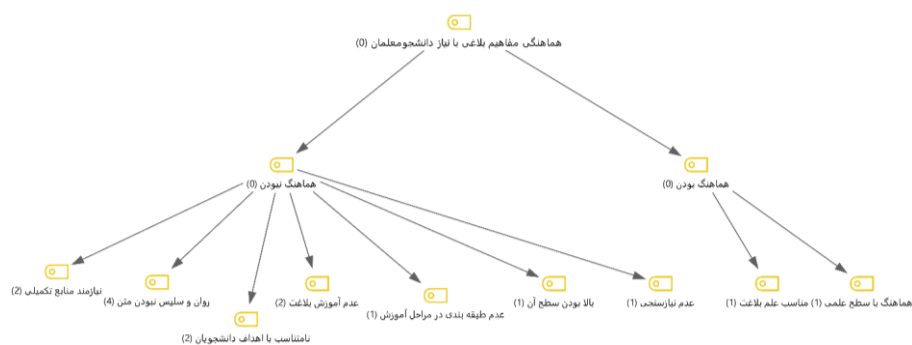

نمودار ۴ کیفیت آموزش محسنات دانش بدیع

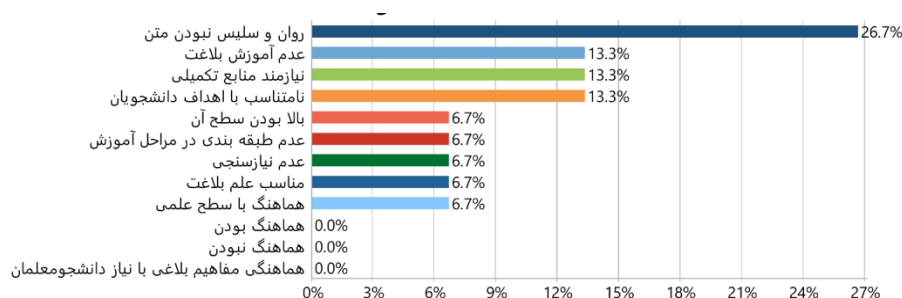
جدول ۶ عناوین محور افقی و عمودی نمودار شماره ۴

مقوله	Frequency	Percentage
بررسی مختصر آرایه‌های استخدام و تجرید	6	28.57
ارایه گذرا و مختصر بخش بدیع	3	14.29
نیازمند آرایه مثال‌های کاربردی	3	14.29
ابهام و همپوشانی در سجع‌ها و جناس‌ها	2	9.52
دسته بندی با ساختار منظم آرایه‌ها	2	9.52
عملکرد قابل توجه	2	9.52
مثالهای متعدد از قرآن و اشعار عربی	1	4.76
نیازمند به روزرسانی	1	4.76
تحلیل موسیقی و آهنگ واژگان	1	4.76
آموزش محسنه‌های لفظی و معنوی دانش بدیع	0	0.00
موفق بودن	0	0.00
موفق نبودن	0	0.00
TOTAL	21	100.00

از نظر مصاحبه‌شوندگان، مطالب علم بدیع، شتاب‌زده در کتاب ذکر شده فقط تعاریف یک تا دو سطری و چندین شاهد مثال ادبی و به‌ندرت قرآنی، ذکر شده است. در این سؤال بیشترین فراوانی عدد ۶ است که نشان می‌دهد آرایه‌های استخدام و تجرید در کتاب بسیار مختصر و مبهم شرح داده شده‌اند و در مجموع کتاب جواهر البلاغه در آموزش موفق محسنه‌های لفظی و معنوی دانش بدیع کد صفر را دریافت کرده است. در حالی که در برنامه درسی، علوم بلاغی ۳ "بدیع" بخش فعالیت یادگیری عنوان شده که دانشجو باید بتواند مطالب فراگرفته را در آیات قرآن تحلیل کند (برنامه درسی رشته آموزش زبان عربی، ۱۴۰۳: ۱۳۴). اما کتاب جواهر البلاغه در علم بدیع «فی المحسنات المعنویة»، در آموزش فنونی مانند: الاستطراد، الافتنان ص ۲۲۱، الإدماج ص ۲۲۴، حسن التعلیل ص ۲۲۵، المزاجه ص ۲۲۸، المغایره ص ۲۳۳، تأکید المدح بما یشبه الذم ص ۲۳۳، الإیهام أو التوجیه ص ۲۳۴ هیچ مثال قرآنی بیان نشده است که دانشجو با استفاده از آن بقیه موارد را بیابد. باید توجه کرد برای دانشجومعلم‌ان رشته آموزش زبان عربی که علم بدیع را به ارزش دو واحد در سطح مبتدی می‌آموزند آموزش دادن برخی محسنات لفظی یا معنوی که نمونه‌هایی از آن در قرآن وجود ندارد حائز اهمیت نیست. مجدد یادآور می‌شویم که در این کتاب باید تغییراتی حاصل شود تا تبدیل به کتاب درسی دانشگاهی شود.

شکل ۵ نقش کتاب در رفع نیاز علمی دانشجو معلم‌ان

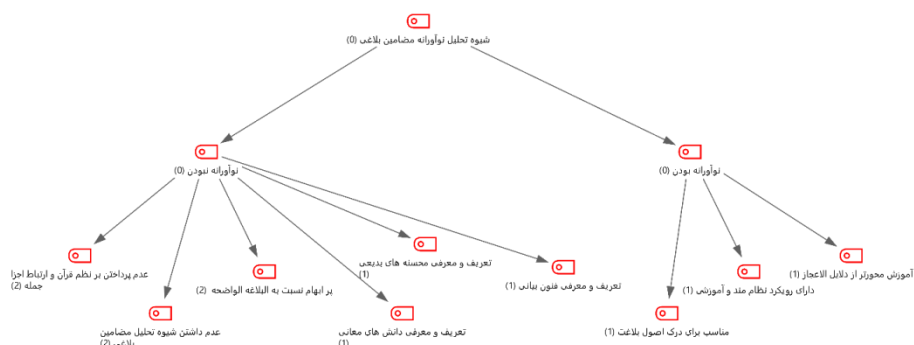

نمودار ۵ نقش کتاب در رفع نیاز علمی دانشجویان

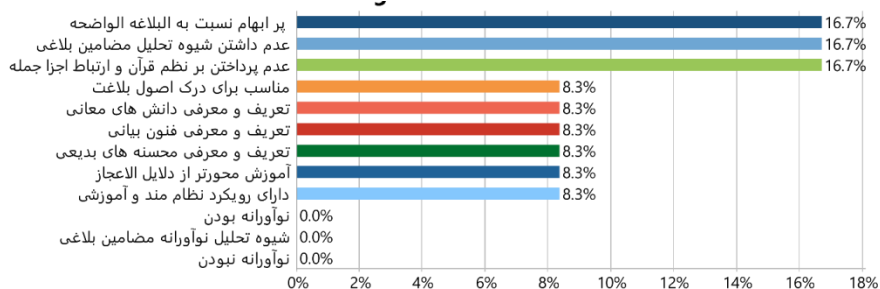
جدول ۷ عناوین محور افقی و عمودی نمودار شماره ۵

مقوله	Frequency	Percentage
روان و سلیس نبودن متن	4	26.67
عدم آموزش بلاغت	2	13.33
نیازمند منابع تکمیلی	2	13.33
نامتناسب با اهداف دانشجویان	2	13.33
بالا بودن سطح آن	1	6.67
عدم طبقه بندی در مراحل آموزش	1	6.67
عدم نیازسنجی	1	6.67
مناسب علم بلاغت	1	6.67
هماهنگی با سطح علمی	1	6.67
هماهنگی بودن	0	0.00
هماهنگی نبودن	0	0.00
هماهنگی مفاهیم بلاغی با نیاز دانشجویان	0	0.00
TOTAL	15	100.00

بیشترین فراوانی یعنی عدد ۴ مبنی بر روان و سلیس نبودن متن کتاب است. ۲ کد از ۱۵ کد معتقدند متن کتاب با نیاز دانشجویان دانشگاه فرهنگیان همخوانی ندارد، مصاحبه شوندگان معتقدند متن کتاب «جواهر البلاغه» و حتی متن کتاب «شرحی بر جواهر البلاغه» تألیف حسن عرفان، سلیس و روان نیست و بیش از حد موجز نوشته شده، شرح، توضیح و تلاشی برای فهم مخاطب صورت نگرفته است. چنان که روشن است کتاب درسی ظرفی است که باید مفاهیمی را که لازم است به دانشجویان یا دانش آموز برساند به بهترین شکل انتقال دهد (درویش حلس، ۲۰۰۷: ۵) که کتاب جواهر البلاغه در این بخش امتیاز قابل قبولی دریافت نکرده است.

شکل ۶ کیفیت شیوه تحلیل مضامین بلاغی در کتاب

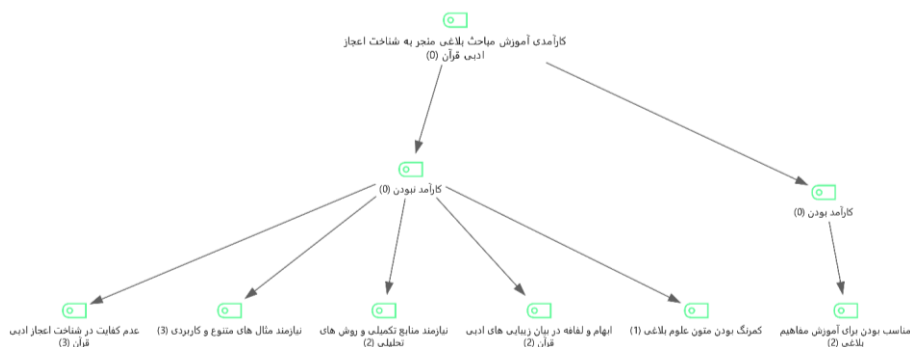

نمودار ۶ کیفیت شیوه تحلیل مضامین بلاغی در کتاب

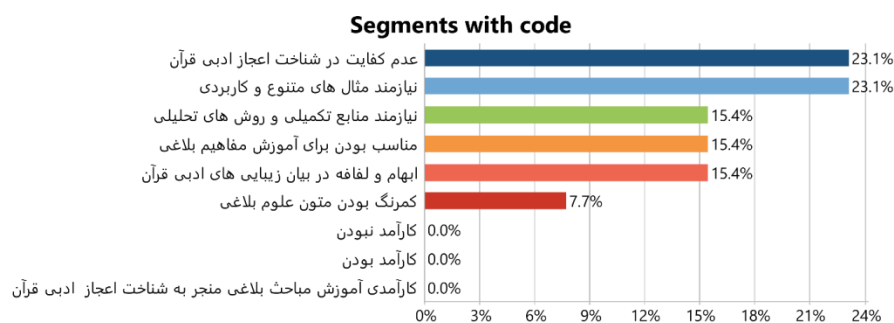
جدول ۸ عناوین محور افقی و عمودی نمودار شماره ۶

مقوله	Frequency	Percentage
پر ابهام نسبت به البلاغه الواضحه	2	16.67
عدم داشتن شیوه تحلیل مضامین بلاغی	2	16.67
عدم پرداختن بر نظم قرآن و ارتباط اجزا جمله	2	16.67
مناسب برای درک اصول بلاغت	1	8.33
تعریف و معرفی دانش های معانی	1	8.33
تعریف و معرفی فنون بیانی	1	8.33
تعریف و معرفی محسنه های بدیعی	1	8.33
آموزش محورتر از دلایل الاعجاز	1	8.33
دارای رویکرد نظام مند و آموزشی	1	8.33
نوآورانه بودن	0	0.00
شیوه تحلیل نوآورانه مضامین بلاغی	0	0.00
نوآورانه نبودن	0	0.00
TOTAL	12	100.00

۱۶,۶۷٪ درصد از افرادی که به این پرسش پاسخ دادند معتقدند که کتاب «جواهر البلاغه» نسبت به کتاب «بلاغه الواضحه» با قلم پرابهام‌تری نوشته شده است. صفر درصد معتقدند که کتاب شیوه‌های نوآورانه دارد، شرکت کنندگان بر این باور بودند که کتاب برای انتقال مفاهیم بلاغی به فراگیر، از روش خلاقانه بهره نبرده است، درحالی که سند برنامه درسی ملی به ویژگی‌هایی مانند کسب رویکردهای نوآورانه تأکید دارد (برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱). انتظار می‌رود فراگیران رگه‌های نوآوری را در کتاب‌های درسی مشاهده کرده و الگوبرداری کنند. از آنجایی که این کتاب در سال ۱۹۰۵ میلادی به رشته تحریر درآمده است طبیعتاً نیاز به روزآمدسازی دارد.

شکل ۷ میزان کارآمدی کتاب در آموزش مباحث ادبی

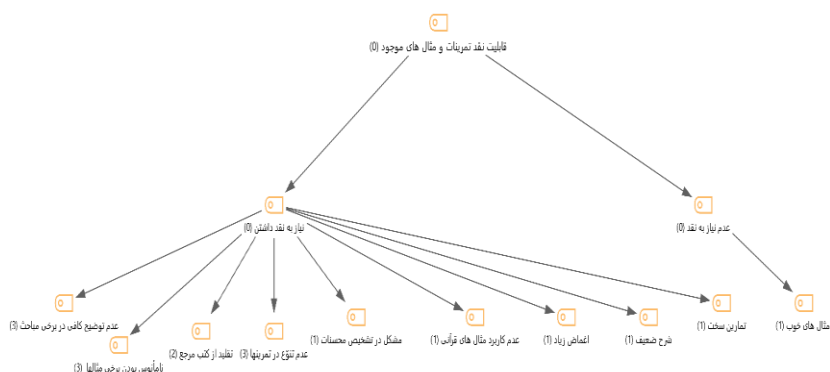

نمودار ۷ میزان کارآمدی کتاب در آموزش مباحث ادبی

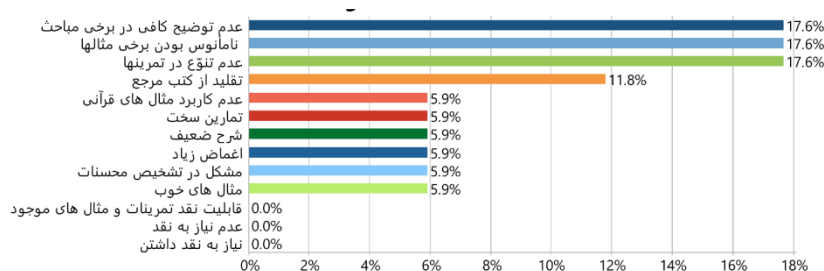
جدول ۹ عناوین محور افقی و عمودی نمودار شماره ۷

مقوله	Frequency	Percentage
عدم کفایت در شناخت اعجاز ادبی قرآن	3	23.08
نیازمند مثال های متنوع و کاربردی	3	23.08
نیازمند منابع تکمیلی و روش های تحلیلی	2	15.38
مناسب بودن برای آموزش مفاهیم بلاغی	2	15.38
ابهام و لفافه در بیان زیبایی های ادبی قرآن	2	15.38
کمرنگ بودن متون علوم بلاغی	1	7.69
کارآمد نبودن	0	0.00
کارآمد بودن	0	0.00
کارآمدی آموزش مباحث بلاغی منجر به شناخت اعجاز ادبی قرآن	0	0.00
TOTAL	13	100.00

۲۳٪ درصد از اساتیدی که کتاب را در دانشگاه فرهنگیان آموزش داده اند، معتقدند این کتاب برای تدریس مفاهیمی که بتواند بیانگر اعجاز قرآن باشد، طراحی نشده است. مؤلفه «کارآمدی آموزش مباحث بلاغی منجر به شناخت اعجاز ادبی قرآن»، امتیاز صفر را از مدرسان دریافت کرد. در میان جستارهای مربوط به علوم قرآن، موضوع اعجاز، ارتباط انکارناپذیری با علم بلاغت عربی دارد؛ زیرا در بین وجوه مختلف اعجاز قرآن، اعجاز بیانی یا فصاحت و بلاغت، مهم ترین وجه اعجاز قرآن به حساب می آید و مباحث علوم بلاغی، در جهت تبیین و تحلیل شگفتی های بیانی قرآن، نقشی مهمی ایفا می کند (نقیب زاده، ۱۳۸۹: ۱۶۶). در کتاب آموزشی ویژه دروسی که رسالت آماده سازی دانشجومعلم جهت پاسخگویی به شبهات دانش آموزی پیرامون اعجاز کتاب آسمانی را دارد، باید فصولی به این موضوع اختصاص داده شود همچنان که برنامه درسی نونگاشت (۱۴۰۳) به اهمیت و ارتباط درس علوم بلاغی با اعجاز قرآن اشاره کرده است، کتاب درسی نیز باید در این حوزه پربار شود.

شکل ۸ کیفیت تمرینات و شاهد مثالها

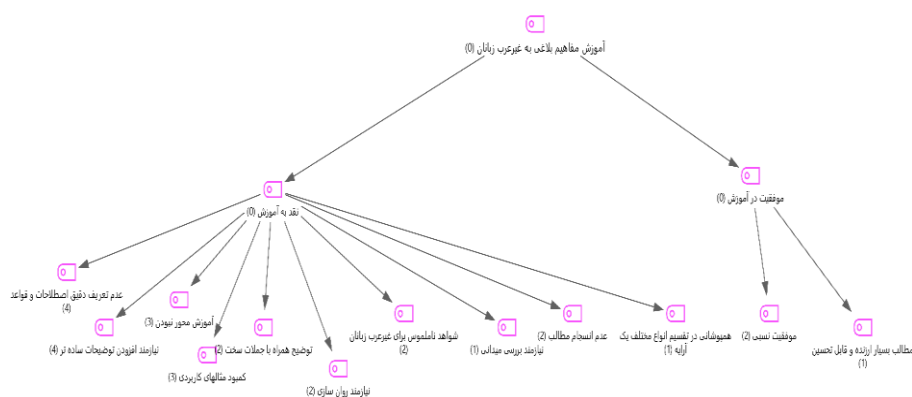

نمودار ۸ کیفیت تمرینات و شاهد مثالها

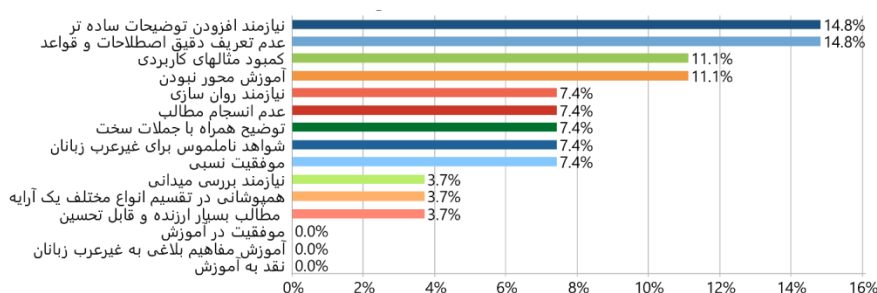
جدول ۱۰ عناوین محور افقی و عمودی نمودار شماره ۸

مقوله	Frequency	Percentage
عدم توضیح کافی در برخی مباحث	3	17.65
نامأنوس بودن برخی مثالها	3	17.65
عدم تنوع در تمرینها	3	17.65
تقلید از کتب مرجع	2	11.76
عدم کاربرد مثال های قرآنی	1	5.88
تمارین سخت	1	5.88
شرح ضعیف	1	5.88
اغماض زیاد	1	5.88
مشکل در تشخیص محسنات	1	5.88
مقال های خوب	1	5.88
قابلیت نقد تمرینات و مثال های موجود	0	0.00
عدم نیاز به نقد	0	0.00
نیاز به نقد داشتن	0	0.00
TOTAL	17	100.00

۱۷,۶۵٪ درصد از جامعه هدف این پژوهش معتقدند شاهد مثال‌های موجود در کتاب ضعیف بوده و به درستی نتوانسته‌اند مفاهیم را منتقل کنند و ۱۷,۶۵ درصد معتقدند که برخی مثال‌ها نامأنوس بوده و ۱۷,۶۵٪ درصد معتقدند تمرین‌های کتاب، نیاز به نقد و بازنویسی دارد تا حالت آموزشی بگیرد. منظور از تمرین در کتاب درسی، فعالیت‌هایی است که با هدف تثبیت یادگیری و افزایش مهارت‌های فراگیران در یک موضوع خاص طراحی شده باشد. این کار به منظور کمک برای درک عمیق‌تر مطالب و افزایش توانایی آن‌ها در به کارگیری آموخته‌ها در موقعیت‌های مختلف است، درحالی‌که تمرین‌های کتاب «جواهر البلاغه» تنوع ندارد.

شکل ۹ کیفیت آموزش مفاهیم علم بلاغت به غیر عرب‌زبانان

نمودار ۹ کیفیت آموزش مفاهیم علم بلاغت به غیر عرب‌زبانان

جدول ۱۱ عناوین محور افقی و عمودی نمودار شماره ۹

مقوله	Frequency	Percentage
نیازمند افزودن توضیحات ساده تر	4	14.81
عدم تعریف دقیق اصطلاحات و قواعد	4	14.81
کمبود مثالهای کاربردی	3	11.11
آموزش محور نبودن	3	11.11
نیازمند روان سازی	2	7.41
عدم انسجام مطالب	2	7.41
توضیح همراه با جملات سخت	2	7.41
شواهد ناملموس برای غیر عرب زبانان	2	7.41
موفقیت نسبی	2	7.41
نیازمند بررسی میدانی	1	3.70
هم پوشانی در تقسیم انواع مختلف یک آرایه	1	3.70
مطالب بسیار ارزنده و قابل تحسین	1	3.70
موفقیت در آموزش	0	0.00
آموزش مفاهیم بلاغی به غیر عرب زبانان	0	0.00
نقد به آموزش	0	0.00
TOTAL	27	100.00

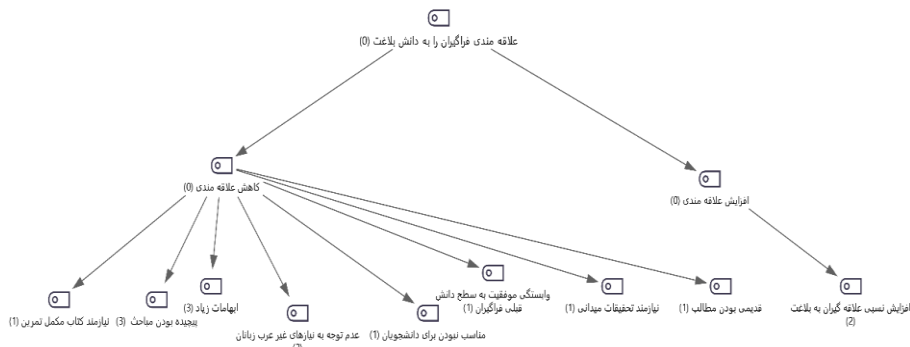
۱۴٫۸۱٪ مدرسان بر این باورند که متن کتاب نیازمند افزودن توضیحات ساده تر است و اصطلاحات تخصصی باید در کتاب دقیق تر تعریف شوند و آن را در زمره کتاب‌هایی که با هدف کتاب درسی / آموزشی تدوین شده باشد قرار نمی‌دهند.

۱۴٫۸۱٪ مدرسان، عدم تعریف دقیق اصطلاحات و قواعد شاهد مثال‌ها را عاملی برای عدم موفقیت کتاب دانسته‌اند و کتاب را برای عربی آموزان غیر عرب زبان ناملموس قلمداد کرده‌اند. با این اظهارت می‌توان دریافت کتاب مذکور منبع نامناسبی برای آموزش مفاهیم دانش بلاغت به غیر عرب زبانان است. تدوین گران برنامه درسی در بخش معرفی منبع، باید کمی دقیق تر عمل کنند. به منظور تحکیم وحدت در یادگیری و تقویت آموخته‌ها، سازماندهی محتوا باید به شیوه منطقی انجام شود. در سازماندهی محتوای کتاب درسی و آموزشی توجه به معیارها و اصول زیر لازم است:

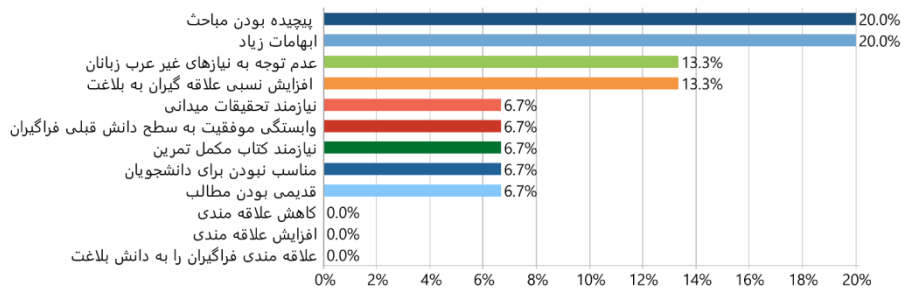
- داشتن سیر منطقی و حرکت از ساده به مشکل

- رعایت ارتباط طولی بین مطالب ارائه شده
 - دارا بودن پیوستگی و انسجام موضوعی در فصل‌های گوناگون اثر
 - توجه به پیش‌دانسته‌ها و پیش‌آموخته‌ها
 - داشتن ارتباط افقی با سایر کتاب‌های آموزشی هم سطح
 - هماهنگی با اهداف، عنوان کتاب و عناوین فصل‌ها (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی دفتر انتشارات کمک آموزشی، ۱۳۸۳: ۹-۱۰)

به‌عنوان نمونه، در کتاب «جواهر البلاغه» بخش «البدیع» سیر منطقی در آموزش محسنات به چشم نمی‌خورد و دانشجو معلم دقیقاً درک نمی‌کند چرا اولین محسنات معنوی‌ای که آموزش داده می‌شود توریه است (ص ۲۲۱) و علت اینکه حسن تعلیل (ص ۲۲۵) چه ارتباطی با مذهب کلامی (ص ۲۲۴) و تجرید (ص ۲۲۷) دارد که بین این دو قرار گرفته است.

شکل ۱۰ توانایی ایجاد علاقه بین فراگیران

نمودار ۱۰ توانایی ایجاد علاقه بین فراگیران

جدول ۱۲ عناوین محور افقی و عمودی نمودار شماره ۱۰

مقوله	Frequency	Percentage
پیچیده بودن مباحث	3	20.00
ابهامات زیاد	3	20.00
عدم توجه به نیازهای غیر عرب‌زبانان	2	13.33
افزایش نسبی علاقه‌مندی به بلاغت	2	13.33
نیازمند تحقیقات میدانی	1	6.67
وابستگی موفقیت به سطح دانش قبلی فراگیران	1	6.67
نیازمند کتاب مکمل تمرین	1	6.67
مناسب نبودن برای دانشجویان	1	6.67
قدیمی بودن مطالب	1	6.67
کاهش علاقه‌مندی	0	0.00
افزایش علاقه ندی	0	0.00
علاقه‌مندی فراگیران را به دانش بلاغت	0	0.00
TOTAL	15	100.00

۲۰٪ درصد شرکت‌کنندگان بر پیچیده بودن مباحث کتاب و ۲۰٪ درصد بر وجود ابهامات بی‌شمار در آن اتفاق نظر دارند، این دو عامل به تنهایی کافی هستند تا ۱۳٪ درصد معتقد باشند این دو عامل سبب بی‌رغبتی فراگیران هستند. روش ارائه مطالب نوآوری ویژه‌ای ندارد و از جدول و نمودار و... در ارائه مطالب استفاده نشده است. دشواری زبان کتاب درسی می‌تواند درک مطالب را با سختی همراه کند و انگیزه مطالعه را از فراگیران برباید. انتظار می‌رفت متن کتاب «جواهر البلاغه» خصوصیت رسایی متن را دارا باشد، یعنی محتوای ارائه شده قابل فهم و با انشایی در شأن مباحث علمی و اصطلاحات و تعبیرهای تخصصی در رشته مورد نظر طراحی شده باشد (کاردان، ۱۳۸۲: ۱۹). شیوه نگارش کتاب باید به دور از ابهام باشد و از طولانی نوشتن خسته‌کننده یا کوتاه‌نویسی آسیب‌زننده پرهیزد (موحد، ۱۳۸۷).

بحث و نتیجه‌گیری

این نوشتار درصدد بررسی نظر مدرسان دروس علوم بلاغی (معانی، بیان، بدیع) دانشگاه فرهنگیان را درباره کتاب جواهر البلاغه بوده‌است؛ با توجه به اهداف و پرسش‌های

پژوهش تلاش شد از ابزار مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شود تا از نظرات جامعه هدف بتوان اطلاع پیدا کرد. سؤال‌های مصاحبه این پژوهش برگرفته از اهداف برنامه درسی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان در درس معانی، بیان و بدیع است که بعد از تعیین پایایی و روایی ۱۲ سوال مصاحبه تلاش شد به کمک پاسخ مصاحبه‌شوندگان به سوال‌های اصلی پژوهش پاسخ داده شود.

پرسش اول مطالعه این بود که از نظر مدرسان کتاب جواهر البلاغه به عنوان منبع آموزشی به چه میزان اهداف موجود در برنامه درسی را محقق کرده است؟ با استناد به یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان گفت: از نظر مدرسان کتاب جواهر البلاغه، این کتاب با اسلوب کتاب‌های درسی دانشگاهی تألیف نشده است. از این رو شایسته است که برنامه درسی نونگاشت رشته آموزش عربی دانشگاه فرهنگیان مصوب ۱۴۰۳ این کتاب را به عنوان منبع اصلی پیشنهاد ندهد. در صورت فقدان اثر مناسب، در بخش معرفی منابع سرفصل بیان شود کتابی متناسب با اهداف برنامه درسی در دست تألیف است. این کتاب نیاز به روزآمدی دارد تا با نیاز دانشجوی معلمان هم‌خوانی یابد. کتاب سطوح فراگیران را در نظر نگرفته است و لازم بود مطالب کتاب سطح مبتدی، متوسط و عالی عربی آموزان را در نظر بگیرد.

پرسش دوم مبنی بر نقاط ضعف و قوت کتاب جواهر البلاغه بود. نقاط قوت کتاب از نظر مدرسان این بود که در آموزش بخشی از دانش معانی به عنوان نمونه بخشی که مربوط به جملات خبری و انشائی بوده مطالب کتاب قابل دفاع است و تجربه زیسته نشان می‌دهد در کلاس، دانشجوی معلمان با مشقت کمتری این بخش را درمی‌یابند. نقطه ضعف بزرگ کتاب به عنوان منبع پیشنهادی برنامه درسی برای سه درس معانی، بیان بدیع این است که این کتاب به روش و اسلوب کتاب دانشگاهی نوشته نشده است. دانشجوی معلم نمی‌داند هر فصل را با چه هدفی مطالعه می‌کند و قرار است آخر فصل چه چیزهایی را دریافته باشد. اهداف آموزشی، رفتاری، عملکردی و ... در کتاب بیان نشده است. چون کتاب قبل از طراحی برنامه درسی تألیف شده است و هدف نویسنده این نبود که کتاب درسی دانشگاهی از خود به جای بگذارد. نیاز آموزشی دانشجوی معلمان در کتاب دیده نشده است. پیشنهاد می‌شود همچنان که حمید محمدی کتاب مبادی العربیه اثر رشید الشرتونی را با ویرایش و تصحیح به کتاب آموزشی نزدیک‌تر کرد، کتاب جواهر البلاغه نیز با بازنویسی بخش‌های مبهم و عبارات گنگ آن و همچنین با افزودن شاهد مثال‌های قرآنی به اهداف برنامه درسی نزدیک شود.

منابع

- بریتون، بروس؛ گلگز، سمی؛ گلین، شاون (۱۳۸۲). «بازنویسی کتاب‌های درسی به منظور یادگیری بهتر». فصلنامه سخن سمت، ۱۱، ۷۵-۹۴.
- جمالی زواره، بتول؛ نصر، احمدرضا؛ آرمنند، محمد؛ نیلی احمدآبادی، محمدرضا (۱۳۸۷). «معیارهای ارزیابی کتاب‌های درسی دانشگاهی». فصلنامه سخن سمت، ۱۹، ۹-۱۳.
- حسین پور، سجاد (۱۴۰۳). «بررسی راهکارهای آموزش زبان عربی در مدارس مبتنی بر صنعت هوش مصنوعی». پژوهش در آموزش زبان و ادبیات عرب، ۶، ۵-۲۲.
- رسولی، مهستی؛ امیر آتشی، زهرا (۱۳۹۹). تحلیل محتوا با رویکرد کتب درسی. چاپ دوم. تهران: جامعه‌شناسان.
- زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۹۹). آشنایی با نقد ادبی. تهران: سخن.
- سیف، علی اکبر (۱۴۰۳). راهنمای طراحی و تألیف کتاب درسی و نگارش سایر متون علمی. تهران: دیدآور.
- طیعی، زینب (۱۴۰۰). «راهبردهای آموزش و یادگیری اثربخش زبان عربی در دوره متوسطه». پژوهش در آموزش زبان و ادبیات عرب، ۳، ۲۵-۴۱.
- فارسی، بهنام (۱۳۹۸). «تحلیل انتقادی کتاب نقد ادبی اثر نعیم عموری». پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، ۱۹(۸)، ۳۰۵-۳۲۹.
- فکری، مسعود (۱۳۹۴). «انسجام و هدفمندی مواد آموزشی در عرصه آموزش مهارت‌های زبانی: بررسی موردی لغة الأعلام». پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، ۱۵(۱)، ۱۲۵-۱۳۹.
- کاردان، علی محمد (۱۳۸۲). «نقش کتاب دانشگاهی و ویژگی‌های آن». فصلنامه سخن سمت، ۱۱، ۱۱-۲۰.
- کریم‌زاده، زهرا؛ صائبی خوشنویس (۱۳۹۸). «تطبیق و مقایسه کتاب البرهان فی وجوه البیان و جواهر البلاغه فی المعانی و البیان و البديع». بلاغت کاربردی و نقد بلاغی، ۴(۲)، ۱۷۹-۱۹۲.
- کیانی، حسین (۱۳۸۹). «بررسی انتقادی تصحیح و ترجمه جواهرالبلاغه». پژوهش‌نامه انتقادی، ۱، ۱۵۳-۱۶۵.
- متقی‌زاده، عیسی؛ دانش محمدی رکعتی، محسن؛ شیرازی‌زاده، محسن (۱۳۸۹). «تحلیل و بررسی عوامل ضعف دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی در مهارت‌های زبانی از دیدگاه استادان و دانشجویان». پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی، ۱(۱)، ۱۱۵-۱۳۷.
- منصوریان، یزدان (۱۳۹۲). «صد ویژگی کتاب‌های دانشگاهی کارآمد و اثربخش». پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، ۲۹، ۱-۱۷.
- موحد، سید ضیاء (۱۳۸۷). البته واضح و مبرهن است که... رساله‌ای در مقاله‌نویسی. تهران: نیلوفر.
- نقیب‌زاده، محمد (۱۳۸۹). «نقش علوم بلاغی در پاسخگویی به شبهات اعجاز قرآن». هرآن‌شناخت، ۵، ۱۶۵-۱۹۱.
- سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (۱۳۸۳). ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی: راهنمای تولید کتاب‌های آموزشی برای ناشران، نویسندگان و مؤلفان. تهران: دفتر انتشارات کمک آموزشی.

منابع عربی

- درویش حلس، داوود (٢٠٠٧). معاییر جودة الكتاب المدرسی ومواصفاته لتلاميذ المرحلة الأساسية. پایان نامه کارشناسی ارشد، غزه: الجامعة الإسلامية.
- صباح، انطوان (٢٠٠٨). تعليمية اللغة العربية. چاپ اول. قاهره: دار النهضة العربية.
- الهاشمی، أحمد بن إبراهيم بن مصطفى (١٩٩٨). جواهر البلاغة في المعاني والبيان والبدیع. بيروت: دار إحياء التراث العربي.

منابع لاتین

- Dornyei, Z. (2001). *Motivational Strategies in the Language Classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gak, D. (2011). Textbook—An important element in the teaching process. *Metodički Vidici*, 2(2), 78-82.
- Graves, K. (2000). *Designing Language Course: A Guide for Teachers*. Boston: Heinle & Heinle.
- Mackeahine, W. J. (1986). *Teaching Tip: A Guidebook for the Beginning College Teacher*. Lexington, MA: D.C. Heath and Company.
- Mills, A. J.; Durepos, G.; Wiebe, E. (2010). *Encyclopedia of Case Study Research*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Reeves, S.; Kuper, A.; Hodges, B. D. (2008). Qualitative research methodologies: Ethnography. *British Medical Journal*, 337, a1020.
- Richards, J. C. (2001). *Curriculum Development in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seguin, R. (1989). *The Elaboration of School Textbooks: Methodological Guide*. Paris: UNESCO.